

Tema 2

SOCIOLOGIA I TREBALL SOCIAL. ELS PROBLEMES SOCIALS DE VIURE JUNTS

Enfrontar-se, sempre enfrontar-se,
és el mode de resoldre el problema.
Enfrontar-se a ell!
(Joseph Conrad)

En aquest tema es plantegen algunes de les relacions entre la Sociologia i el Treball Social. Encara que aquest curs de Sociologia és general, tal i com indica el nom, i no aplicat, es tracta d'oferir una perspectiva que siga afí al treball social, posant en relació les qüestions teòriques, metodològiques i temàtiques amb què es connecten ambdues disciplines. Sens dubte, una d'elles és la dels “problemes socials”, els problemes derivats de “viure junts”, problemes que ja no són només locals, sinó també globals. Viure junts té advantages, però també els seus inconvenients, alguns dels quals anomenem “problemes socials”, molts dels quals tenen a veure amb el que s'anomena conductes desviades, que constiueix el nucli del tema 4. A banda de treballar amb els problemes socials, el treballador social també pot traure a la llum els que shi són ignorats o menyspreats, així com participar o muntar campanyes de sensibilització.

CONTINGUTS DEL TEMA

I. SOCIOLOGIA I TREBALL SOCIAL

- La sociologia subministra coneixements i ferramentes sobre la realitat social

II. ELS PROBLEMES SOCIALS

- Introducció

Problema social i problema sociològic

Què és un problema social

- Enfocaments teòrics

Funcionalisme

Patologia social

Desorganització

Disfunció

Interaccionisme simbòlic

Etiquetatge

Constructivisme social

Paradigma crític o del conflicte

- A manera de síntesi: dilemes bàsics

OBJECTIUS DEL TEMA

Identificar els principals punts de connexió entre la Sociologia i el Treball social

Comprendre l'aportació de la Sociologia al Treball social

Entendre les principals dificultats a l'hora d'establir què és un problema social

Conèixer els principals enfocaments sociològics sobre els problemes socials

Mostrar sensibilitat davant de les problemàtiques socials

Mostrar predisposició a l'anàlisi de les problemàtiques socials

I. SOCIOLOGIA I TREBALL SOCIAL

La sociologia subministra coneixements i ferramentes sobre la realitat social

La Sociologia i el Treball social són dos disciplines diferenciades encara que entre elles hi ha prou elements de connexió. En principi el treball social és una disciplina orientada cap a la intervenció en la realitat social, on intenta introduir alguna transformació; la sociologia, en canvi només tracta de conèixer eixa realitat: assenyalar com són les coses i explicar per què són així. Nogensmenys, ni la primera té per què renunciar a investigar la realitat, ni la Sociologia a intervindre sobre ella.

“Vivim en una societat” capitalista o consumista o individualista o postindustrial o globalitzada. Potser eixe podria ser un dels diagnòstics que alguns heu fet en el tema anterior. Un altre podria ser el que “vivim en una societat” que no cessa de canviar. Este diagnòstic ens diu alguna cosa del que pot estar passant i dels problemes que pot haver-hi, però res del contingut ni la direcció dels canvis. Dit així no sabem si hi ha uns processos d'ajust o de desajust. No sabem si augmenta la igualtat social o disminueix. No sabem si creix la cohesió social o no. En tot cas per a un treballador social, com per a moltes altres professions, és important ser conscient de que les societats viuen un accelerat procés de transformació i és convenient estar al dia; saber què està passant en el món, per damunt d'informacions aïllades o sobre fets puntuals d'actualitat. Açò és, quins processos i tendències viuen els individus que formen part d'això que anomenem societat. I d'això tracta la Sociologia. De proporcionar ferramentes analítiques per a analitzar i entendre el món en què vivim. I en este cas -per als treballadors socials- un món en què treballen. O, millor, sobre el qual treballen.

Així podem parlar d'un coneixement general sobre la societat. Però també d'un coneixement més concret. De problemes, fenòmens o col·lectius sobre els quals se centra específicament el Treball social, per molts dels quals ha mostrat un interès especial la Sociologia. Potser eixa és la connexió més directa, però com anirem veient a continuació, no és l'única. En tot cas, este coneixement sociològic del que estem parlant és un coneixement contextual. És a dir, no es tracta d'un coneixement aïllat, el qual ens poden proporcionar altres disciplines, sinó un coneixement de l'entorn. No es tracta merament de saber dels problemes o del món de la vida d'ancians, drogoaddictes, prostitutes, absentistes escolars, etc., sinó dels processos i estructures socials que poden estar per darrere d'ells. De l'orde i el desorde social. De com funciona la societat, nacional i global, ja que molts dels problemes tenen una dimensió global.

Tal com va assenyalar la Federació Internacional de Treballadors Socials (FITS) en la seua reunió de Montreal (2000), on es va aprovar una nova definició de Treball Social:

“la professió de treballador social promou la resolució de problemes en les

relacions humanes, el canvi social, el poder de les persones per mitjà de l'exercici dels seus drets, el seu alliberament i la millora de la societat. Per mitjà de la utilització de teories sobre el comportament humà i els sistemes socials. El treball social intervé en els punts en què les persones interactuen amb el seu entorn. Els principis dels drets humans i la justícia social són essencials per al treball social”.

N'hi ha qui ha comparat el treballador social amb l'infermer de la societat, seria el sociòleg el metge? Explora i discutix aquestes analogies.

Encara que podem matisar i inclús posar en dubte esta definició, ens servix per a entendre d'inici el principal lloc de la Sociologia en relació al treball social. Entendre això que anomenem sistema social i que si bé no explica tot el que fem i tot el que ens passa als sers humans tampoc podem ignorar-ho.

Sobre la relació entre ambdues disciplines, en primer lloc, podem dir que ens topem amb una raó d'índole purament pragmàtica sobre la relació entre coneixement i acció. A l'hora d'actuar com més coneixement tinguem, millor pareix que vaja a ser el resultat. En el cas, que no ocupa, a l'hora d'intervindre socialment és cert que es pot actuar sense conèixer la realitat social, i que el resultat pot eixir bé. I el contrari. Que tenint un coneixement exhaustiu sobre la realitat sobre la qual es vol intervindre, el resultat siga desastrós.

En part, l'anterior ocorre perquè la societat és un tot interconnectat, on a l'intervindre sobre una part, altres parts poden veure's afectades. Encara que és impossible saber de ciència certa els efectes, tant a curt com a llarg termini, de les intervencions socials, a l'hora d'intervindre, no podem ignorar este principi, el qual té moltes implicacions. Per exemple, podem plantejar-nos una determinada intervenció sobre un col·lectiu en situació de vulnerabilitat social, la qual no intervinga directament sobre el col·lectiu en qüestió, sinó a algun element del seu entorn, esperant un efecte beneficiós sobre aquell.

L'experiència ens ha ensenyat que el millor és actuar tenint un bon coneixement d'aquells sobre els quals es vol treballar i del seu entorn que ignorant tot sobre ella. Entre l'actuació en situació d'ignorància total i la ideal, de coneixement absolut, sempre està la d'actuar sabent alguna cosa d'antuvi.

No esperem a tindre tot el coneixement; ningú el té ni segurament el tindrà mai. Interesém-nos per la psicologia, la sociologia, l'antropologia en la mesura que puguen oferir-nos ferramentes conceptuals per a ampliar la nostra mirada. Però no cal que siguem llicenciats o graduats també en eixes o altres disciplines. Sempre hi ha la possibilitat d'evitar els problemes derivats de falta de determinat coneixement treballant en equips interdisciplinaris d'experts, compostos per treballadors socials,

criminòlegs, psicòlegs, antropòlegs o sociòlegs, entre altres. Estos equips poden treballar en programes socials duts a terme per institucions, organismes o associacions que tinguen només finalitat pràctica, però també d'investigació.

El que és cert és que a vegades eixe coneixement és incorrecte o simplement incomplet. Encara que l'enunciat "tots els planetes es desplacen en òrbites circulars" fóra fals, va permetre avanços veritables en astronomia. D'altra banda, ja hem dit que els éssers humans no són àtoms ni molècules, encara que estiguen compostos d'ells. I a l'intervindre sobre ells, potser canvien de la seua conducta en un mode imprevisit. A més, com acabem d'assenyalar, atés que la societat és un sistema en què diferents subsistemes estan connectats entre si, és factible que arreglant una cosa, empitjorem una altra. L'ideal seria millorar alguna cosa, sense que ningú isca perjudicat. Vegem a continuació un exemple de com poden eixir les coses.

“En una localidad situada en la cima de una colina en una zona rural del África Subsahariana se decidió iniciar un proyecto de desarrollo cuyo resultado sería la construcción de una red de agua potable a domicilio. Según los técnicos de los Ministerios de Obras Públicas y de Salud responsables del proyecto, el agua potable a domicilio contribuiría a mejorar las condiciones de salud de la población, disminuyendo la incidencia de enfermedades infecciosas, y haría más fácil la vida de las mujeres, que hasta entonces eran las que se ocupaban de acarrear el agua desde los pozos y las piletas comunales hasta las casas. Hasta entonces, estas eran las únicas fuentes de abastecimiento disponibles.

La construcción de la red domiciliaria, sin embargo, no benefició a todos por igual. En primer lugar, en un contexto campesino de agricultura y pastoreo de subsistencia, sólo las familias de cierto nivel económico pudieron asumir el coste de la instalación -pilas individuales, grifos, tuberías y contadores- y de las tarifas de abastecimiento que se introdujeron para asegurar el mantenimiento de la instalación y el funcionamiento de las bombas de gasoil utilizadas para elevar el agua hasta el pueblo. Aunque se trataba de costes relativamente bajos, estaban fuera del alcance de más de la mitad de las familias del pueblo, que por falta de medios económicos se quedaron al margen del proyecto.

El proyecto, por otra parte, dejó sin empleo a un buen número de mujeres que se ganaban la vida acarreamo agua para las casas de los más ricos. Para algunas mujeres cabezas de hogar solas, sin educación ni tierras y que se encontraban entre los más pobres de la comunidad, éste era el único medio de subsistencia.

Las mujeres de las familias que pudieron acceder al agua a domicilio también resultaron perjudicadas. La aldea está situada en un área de fuerte cultura patriarcal, sancionada por la religión y las tradiciones. En ese contexto se considera que las mujeres deben limitarse a las tareas domésticas y no pueden salir de la casa familiar.

Al existir agua a domicilio, los maridos prohibieron la salida de las mujeres a la pila comunal a lavar la ropa o traer agua, con lo cual perdieron el único espacio de comunicación e intercambio con el que contaban. El proyecto, de esta forma, reforzó la situación de discriminación que las mujeres experimentan en esa localidad.

El proyecto, por último, hizo aumentar el consumo de agua. En la estación seca, el nivel de agua en los pozos descendió hasta el punto de que sólo los beneficiarios del proyecto contaban con agua. El resto de la población -es decir, las mujeres- tuvo que ir más lejos a traer el agua. Al crecer el consumo, también aumentaron los vertidos de agua sucia. Las calles se convirtieron en desagües insalubres, ya que el pueblo no contaba con una red de saneamiento. Las filtraciones contaminaron algunos pozos cercanos y la incidencia de las enfermedades infecciosas transmisibles por el agua aumentó.”

Pedro Sáez (1997), *Desarrollo, Cooperación y Solidaridad. Más allá del 0,7%*. CIP, Madrid, p. 94

En altra direcció, els sociòlegs poden estudiar el funcionament i resultat de determinades polítiques públiques en què estiguen implicats treballadors socials. I atés que açò pot ser un factor de transformació social, encara més sentit pot tindre tal interés.

Junt amb tot este coneixement directe sobre temes, problemes i col·lectius, la sociologia també pot proporcionar un coneixement més teòric sobre el que podem anomenar la "construcció social" de problemes i de subjectes. És a dir, sobre quins processos porten a l'aparició i estructuració d'un problema en la manera en què és establert. Per exemple, la joventut o la violència de gènere. Així com també sobre com es construeixen les necessitats i els riscos socials. O també com determinades situacions o persones són fetes aparéixer com disfuncionals o com a problema.

A un nivell teòric més profund, més propi de la teoria social que de la sociologia, trobarem una sèrie de marcs generals d'explicació o paradigmes teòrics, els quals intenten explicar el funcionament general de la societat (de tota societat), els quals sens dubte estan relacionat amb les tècniques d'intervenció social de tot això convé ser conscient. S'ha de conèixer el parentiu entre tècniques i teories. I més encara la filosofia social que està per darrere seu. Dilemes que són transversals, com el de si la intervenció ha d'anar dirigida a individus o a estructures, no tenen una resposta científica, però no podem obviar decantar-nos per una opció.

De manera externa a les qüestions que ens concernixen, un dels camps de la sociologia aplicada concernix de la sociologia de les professions. En este sentit, la sociologia pot

donar compte del lloc de la professió de treballador social en el sistema de les professions, on *l'expertise* i l'especialització són trets dominants. I de manera més concreta la sociologia pot abordar l'estudi de la professió de treballador social, la seua naturalesa i condicionants socials. Així, entre altres qüestions que s'abordarien estan: la composició de la professió i la procedència social dels professionals (edat, classe, gènere...), les representacions socials (l'imaginari), l'ethos de la professió (les normes i valors propis), els seus problemes laborals, especialment els d'estatus, reconeixement, delimitació i competència, la cultura professional dels treballadors socials, la relació amb els destinataris de la intervenció o les relacions i el seu lloc en el conjunt de les institucions com el mercat, l'Estat o la societat civil.

En l'aspecte procedimental, la sociologia pot servir també completar la formació i el coneixement sobre el maneig dels mètodes i les tècniques d'investigació social, ja siga amb una finalitat orientada directament a l'arreglada de dades per a una intervenció o amb una finalitat més àmplia.

Finalment, en l'actitudinal, la sociologia pot dotar d'una imaginació i una sensibilitat crítica a l'hora d'abordar les problemàtiques socials, en directa relació amb el compromís i la transformació social.

La Sociologia pot proporcionar coneixement al Treball Social. També el Treball social pot proporcionar coneixement a la Sociologia sobre les experiències d'intervenció. Sintèticament podem dir que la Sociologia proporciona coneixements:

- sobre la societat i funcionament en el seu conjunt
- sobre els temes i problemes del treball social
- sobre les persones i col·lectius
- sobre les teories que tracten d'explicar les causes dels fenòmens i processos socials
- sobre els procediments i les tècniques per a arreglar dades de la realitat social
- sobre les professions, entre elles la de treballador social;
- també pot estudiar els efectes de les polítiques socials

I, finalment, a nivell actitudinal, podem parlar de la promoció de:

- una actitud crítica davant dels problemes socials,
- alhora que una especial sensibilitat davant d'estos

II. ELS PROBLEMES SOCIALS

Introducció

Quin és, segons el teu parer, el principal problema d'aquest país? (Creus que hi ha diferència en el resultat si esta pregunta se li planteja a la gent en singular o en plural, és a dir, preguntant-li per “principals problemes”?)

En la societat en què vivim, per diversos motius, hi ha una tendència a convertir o a anomenar a determinades coses “problema”. A l'utilitzar la terminologia “problema” s'atrau amb seguretat l'atenció sobre quelcom, però també sobre nosaltres mateixos, siga a través dels mitjans de comunicació o siga en el camp acadèmic. Tant en un camp com en l'altre hi ha una inclinació i una tendència a anomenar a determinades coses “problema” que va més enllà dels propis fenòmens socials. Atrau interès i diners. Però dir que quelcom és un problema comporta un cert caire negatiu cap eixe assumpte. Per exemple, dir que la immigració és un problema. Açò és erroni. Evidentment la immigració, com qualsevol altre procés social, comporta problemes, però no és ella mateixa un problema.

Del concepte “problema” podríem començar dient que és un concepte problemàtic. És vague i imprecís, ja que es maneja amb sentits diversos, el mateix que les mentalitats i actituds per a encarar-los. Problema matemàtic, ingenieril, personal, psicològic, familiar, sexual. N'hi ha els que consideren que problema és tot allò que té solució. I n'hi ha els que creuen que els problemes cal encarar-los de manera ferma; altres que hi ha vegades que és millor deixar-los passar. El que està clar és que no són el mateix els problemes socials que els problemes tecnològics o fisiològics. Ací ens ocuparem d'això que s'anomena “problemes socials”, la qual cosa no és exactament el mateix que problema sociològic, encara que ho parega i puguen coincidir. El plantejament weberian respecte de l'orige del capitalisme amb relació als valors religiosos hi podriaserun exemple de problema sociològic. El terme “problema social” el podem considerar un terme etnometodològic, és a dir, un terme intrasocial, usat per una comunitat per a referir-se a tot allò que suscita alguna inquietud o preocupació amb una certa entitat i, a més, té efectes danyosos o perjudicials d'una certa rellevància. Són qüestions, provocades pel fet de viure junts, que atrauen una especial atenció. Un problema sociològic, en canvi, és un problema de tipus teòric o cognitiu intern que es planteja en el món de la Sociologia. La Sociologia no tracta només de problemes socials, moltes qüestions de què tracta són tradicionals en el camp, però no constitueixen per si mateixes problemes socials. D'altra banda, alguns problemes socials poden quedar distants de les accions i interessos directes del Treball social. Altres en canvi no. Sobretot el que pareix que molts d'ells tenen en comú és la situació de vulnerabilitat social.

Assenyala Eduardo López-Aranguren (2005:26), que l'interés de la Sociologia pels

problemes socials és manifest. No obstant això, la sociologia s'ha preocupat més per les causes i els contextos dels problemes socials que per les solucions. Si fem un breu repàs, podem trobar autors que s'han ocupat d'ells. La pròpia “qüestió social” és una de les claus per a entendre la filosofia marxista, com el concepte “alienació”, reflectisc d'un problema social amb diverses manifestacions. O la lluita de classes. Al pensador francès, F. Le Play li va interessar la situació de les famílies franceses treballadores durant la revolució industrial. Le Play era un enginyer francès que, preocupat per les repercussions de la industrialització en les famílies obreres, va decidir estudiar esta institució. Per a això va viure uns quants mesos amb més d'una trentena de famílies de distints països i professions.

També les precursors de la sociologia com la britànica H. Martineau van dedicar la seua atenció a problemàtiques socials del moment. Martineau va cridar l'atenció sobre qüestions desateses en aquell moment, a meitat del segle XIX, com el matrimoni, els fills, la vida domèstica i religiosa o les relacions racials.

Un altre dels precursors de la sociologia, el francès Emile Durkheim va encarar el problema del suïcidi, que va considerar, junt amb altres qüestions com una manifestació més de la “anomia” (literalment, “absència de normes” o buit normatiu), un dels seus conceptes fonamentals. Concepte amb què pretenia arregar la situació de desintegració i falta d'orientació dels subjectes en una època de canvi social ràpid, la qual cosa podia portar a conductes socials problemàtiques. Refugiar-se en l'alcohol o practicar la delinqüència, per exemple. Una cosa pareguda a la que es vivia a l'altre costat de l'Atlàntic. A principis del XX, el corrent sociològic conegut com l'escola de Chicago va tindre un dels seus temes centrals l'estudi i anàlisi de la massiva arribada d'immigrants a les urbs, sobretot a Chicago que va passar en mig segle d'una xicoteta urbs provinciana de poc més de 10.000 habitants a una de les ciutats de més de dos milions.¹ Un creixement que sinó és un problema per ell mateix, sí que va provocar una sèrie de problemes.

De manera formal i explícita, l'interés pels problemes socials ha calat més en la sociologia nord-americana que en l'europea, molt més teòrica esta. Als Estats Units, són habituals en els estudis universitaris des de fa més d'un segle assignatures amb el nom de “Problemes socials”. En tot cas, és veritat que d'acord amb eixe interés, les primeres intervencions socials van ser molt descontextualitzades, considerant els problemes socials al marge dels contextos. A Europa, va anar progressivament consolidant-se la intervenció de l'Estat per a abordar les problemàtiques socials, mentres que als Estats Units quedaven en mans de les institucions de caritat o el mercat.

¹ El de Chicago fou el primer Departament universitari de Sociologia que es creà al continent americà.

Què és un problema social?

La idea que alguna cosa és un problema social i ja està, és a dir, que els problemes socials són evidents per si mateixos o que són *objectius* és menys evident del que pareix. A esta postura la podríem denominar “platònica”. I és que realment no és fàcil coincidir que alguna cosa constituïx de manera universal un problema social. Ni tan sols una societat. Evidentment hi ha coses que costa no considerar un problema social: la desnutrició infantil, la violència en algunes ciutats frontereres de Mèxic amb Estats Units, les mares juvenils de Guatemala, Hondures i Nicaragua.

Però si mirem arrere en el temps, el maltractament infantil o de les dones, el consum de drogues o les desigualtats socials no han sigut sempre considerats com a problemes socials. Alguns fa segles no ho eren, altres no ho eren fa poc més de dos dècades. I si estos ho són ara no és perquè hagen augmentat les xifres de casos, que és la primera cosa que es tendix a pensar. Moltes vegades no hi ha una relació entre l'augment de la freqüència i la consideració d'un determinat fet com a problema social.

Altres problemes, que ho van ser en el passat, no ho són hui. L'homosexualitat, per exemple. Encara que per a alguns grups socials (per motius ideològics, generalment) ho continua sent, majoritàriament pareix que el problema social està més en l'homofobia que l'homosexualitat. No obstant això, en altres societats l'homosexualitat és vista com un problema social, i l'homofobia forma part de la solució. Per al cas dels embarassos d'adolescents, estos eren la norma en les societats tradicionals; hui molts el consideren un problema social. I sobre este tema, alguns el que consideren “problema” és una de les solucions que es practica: l'avortament. En tot açò, els moviments socials juguen un paper fonamental a l'hora d'anar canviant la percepció, valoració i consciència social sobre certes qüestions, bé perquè siguen considerats com un problema o perquè deixen de ser-ho, sensibilitzant a la societat sobre ells.

Altres, en canvi, pareixen creats artificialment de manera molt clara, com pot ser l'estigmatització dels nacionalismes democràtics a Espanya. O la grip A. O el terrorisme d'ETA en certs períodes de la història recent d'Espanya. Ací els interessos de determinats grups polítics i empresarials, junt amb la dinàmica dels mitjans de comunicació ajuden a convertir determinats fenòmens en problemes socials.

En qualsevol altre cas, el de la immigració, hi ha una tendència a definir-ho com a problema social. Ben pensat esta clar que el fenomen migratori pot donar lloc a problemes, però en si mateix no ho és (Amèrica Llatina i del Nord, supose que ho va ser per a la població nativa) ;depén molt de les circumstàncies que la rodegen.

La pregunta és *per a qui és què* un problema social i *quina* força té per a imposar la seua percepció a la resta de la societat. Coincidixen les percepcions del policia, el mestre, el polític, el militar, l'Església, l'empresari, el metge, el colonitzador, el

colonitzat, la feminista, el pacifista, l'homosexual ... en qüestions que es consideren problemàtiques?

Estos i altres exemples posen en dubte la idea que els problemes socials són objectius. Les societats canvien i canvien el que són problemes. No obstant això, l'alternativa subjectivista, el *relativisme* ens deixa en una situació molt ingrata. No hi ha més raons perquè el terrorisme o la violència domèstica siguen més problema que fumar en llocs públics, la conducta i valors dels joves, el botelló, les bandes urbanes, o tirar papers en la via pública. Tot depèn que una societat decidisca què és problemàtic i què no. O millor, de qui té el poder per a decidir què és un problema social. Un problema social és el que un col·lectiu percep com un problema social.

La realitat és que més fàcil llistar problemes socials que posar-se d'acord sobre què és un problema social i per què ho és. Per exemple, considerem que ho són: la desocupació, el terrorisme, el canvi climàtic global i altres qüestions mediambientals del planeta, la prostitució, les drogues, la violència en pràcticament quasi totes per no dir totes les seues dimensions, la delinqüència, el crim, la pobresa, determinades formes de discapacitat, la discriminació, el racisme, el sexisme, la corrupció.

Davant d'eixa disjuntiva entre si hi ha problemes socials en si o només per als col·lectius que els perceben com a tals, el concepte de "pànic moral" ens poden ajudar a entendre millor la problemàtica i a prendre una postura entorn d'ella. A determinades qüestions emergixen com a problema socials especials se'ls anomena així: "pànics morals". Esta expressió va ser encunyada pel sociòleg britànic S. Cohen en la dècada de 1970 com "una condició, episodi, persona o grup de persones emergixen fins a arribar a ser definides com una amenaça per als valors i interessos socials". Es parla de pànics morals quan trobem raons objectives per a afirmar que determinats col·lectius, fenòmens o esdeveniments no són un problema social, sinó que el que n'hi ha és una desmesurada ansietat social davant d'ells que els magnifica per tindre un simbolisme especial per als membres d'una societat. En la creació dels pànics morals els mitjans de comunicació tenen un paper molt rellevant, però no està clar que puguem atribuir-los a ells tota la responsabilitat. Ells emeten informacions de qualsevol tipus; unes calen i altres passen desapercebudes. Si no hi ha prèviament una predisposició i sensibilitat del públic davant de determinades qüestions, estos no passen a convertir-se en pànics morals. Els mitjans són més el canal per a difondre'ls de manera col·lectiva que per a crear-los. I és que la predisposició individual ja existix, però no té una extensió o configuració suficient per a parlar de problema social.

* Tracte de trobar alguns dels pànics morals que han aparegut en la nostra societat en els últims anys. Per exemple, la por a les bandes llatinoamericanes com els Ñetas o els Latin Kings.

* I ara canviant de problema, és el botelló un problema social?

Davant d'aquests fets podem valorar l'extensió i intensitat de la por social entre la gent, alhora que mesurar la seua freqüència i intensitat. Així, per exemple, s'ha trobat que hi ha moments en què creix enormement la sensació d'inseguretat ciutadana mentres que baixa el nombre de delictes. Ací tenim una ferramenta si no per a resoldre esta qüestió, almenys per a introduir-nos entre el que es objectiu i el que es subjectiu, i seguir endavant. El quadre que proposa Macionis (2005:5) ens pot servir per a aclarir eixes dimensions com ara mateix veurem. Un problema social ho es quan n'hi ha raons objectives, però també subjectives. Ni unes ni altres per si mateix pareixen suficients per a dir de quelcom que és un problema social.

		<i>Està subjectivament considerada com a problema social?</i>	
		SÍ	NO
<i>Objetivament, causa dany a molta gent?</i>	SÍ	Homicidis	Us del cotxe
	NO	Agresions a professors/es	Us del mòbil

(Macionis, J. *Social Problems* p. 5)

Però en el fons hi ha una qüestió que no podem resoldre i que jo crec que explica bé els dilemes que acabem d'abordar. Els problemes socials estan directament emparentats amb les normes i valors socials.² Com assenyala López-Aranguren (2005:30), “una de les dificultats amb la definició objectiva dels problemes socials és que els juís morals són necessaris per a considerar quelcom com un problema social; i les posicions morals no són objectives. Els indicadors objectius poden dir-nos que quelcom existix i/o quant estés està, però no poden dir-nos si això és bo o roïn; ací és on entren els nostres valors morals”.

En este sentit, per a uns, la ciència no pot establir científicament què és un problema moral i què no ho és. La ciència social no ha d'entrar en ells. Esta és una qüestió subjectiva ja que depén de juís de valor (moral, en el cas dels problemes socials), com “el blau és el color més bonic” o “una posta de sol és bella”. En tot cas es pot fer eco del que la societat jutja com a problema moral. Açò sí que és un fet objectiu. I així mateix pot estudiar la qüestió per a buscar solucions. Amb la qual cosa, la diferència consistix en el següent. Diguem que A és un problema social. La pobresa o la desigualtat social, per exemple. Així, hem de distingir entre:

1. A “és roïn per a la societat” (és a dir, un problema social), i

² I ho estan en un doble sentit. En el que parlem dalt, sobre la seua catalogació i també en el que tenen de relació amb conductes desviades. Encara que no tota desviació és estimada com a problema social, molta sí ho és.

2. X (una persona o grup) afirma que “A és roïn per a la societat”

Pel principi de neutralitat axiològica no podem determinar si A és roïn, bo o ni una cosa ni l'altra. És un juí de valor. No obstant això, que X considere que A és roïn per a la societat és un fet social com ho és una catedral o un barco i ho podem arreplegar, estudiar i explicar.

La neutralitat axiològica no es referix que l'investigador no tinga preferències i juís de valor, que òbviament els tindrà, sinó que l'investigador ha de tractar els juís de valor de la gent com fets, sense tractar d'entrar a jutjar si són correctes o incorrectes. I, d'altra banda, a tractar que els seus no esbiaixen les seues investigacions. La ciència no pot determinar si deu o no haver-hi pobresa o desigualtat social, però el científic, en tant que persona, sí que pot creure que no ha d'haver-hi ni l'una ni l'altra o que és injust que les hi haja en la mesura en què es donen a la societat actual.

Esta doble dimensió es reflectix en les preguntes que mensualment fa el CIS en els seus baròmetres.

Mira l'últim baròmetre del Centre d'Investigacions sociològiques en:

http://www.cis.es/cis/opencm/ES/2_barometros/depositados.jsp

Quines conclusions pots extraure de la comparació entre els problemes del país i els que personalment afecten a la gent?

El botelló com a problema social: els joves es desvien

Com hem vist, que el botelló siga o no considerat com a problema social depén, en part, de qui té el poder de definir que és un problema social i qui no. Això implica, primer, establir-ho com a tal i, després, perfilar més exactament en què consistix el problema.

Per als protagonistes, si hi ha algun problema, no està en el fenomen mateix, sinó en l'intent de control i prohibició per part dels adults. Per als veïns hi és de molèsties, seguretat, higiene i soroll. Per a les autoritats polítiques, d'orde públic i seguretat viària, així com de creació d'alternatives d'oci pel jovent. Per a les autoritats sanitàries i educatives de salut i informació. Per als pares... (Posa en marxa la teua imaginació sociològica i diu quin seria el problema per a ells.)

LA TEORIA SOCIAL I ELS PROBLEMES SOCIALS

En principi les teories socials no són teories específiques sobre els problemes socials.

La seua pretensió és més generalista. Però això no significa que siguen una qüestió sobre els quals no aporten res. Sosté López-Aranguren (2005: 30) que tota teoria social que pretenga tindre poder explicatiu d'alguna manera ha d'abordar les qüestions següents: les causes, que ell separa de les condicions; les conseqüències i les solucions dels problemes socials. I podríem afegir la identificació, una cosa que ell obvia en el llistat però no al seu text.

Si fem un breu repàs pels principals marcs teòrics veurem la manera diferent d'abordar-los i veure la seua naturalesa. Veurem tres d'ells: el funcionalisme, la teoria del conflicte i l'interaccionisme simbòlic. Deixem de moment de banda la teoria de l'elecció racional, el quart dels paradigmes que vam mencionar en el tema 1.³ Amb això no tindrem pretensions d'exhaustivitat, encara que dins de cada corrent seguirem una línia històrica. Hem d'afegir respecte d'això que gran part del que exposem a continuació sobre els problemes socials no residix en un interès directe en això, sinó que és una derivació de l'anàlisi de la desviació social. En part això es deu a, com hem dit abans, que el concepte de "problema social" és més un etnoconcepte, és a dir, un concepte de la societat, que un científic. Nogensmenys, l'inconvenient amb què ens trobem és que no podem assimilar tota desviació social a problema social. "Desviar-se" consistix a apartar-se de la norma social, i això constituïx un problema social a vegades. D'altra banda, determinades qüestions que són vistes com a problemes no són exactament qüestions de desviació. El cas de la grip A. Una fam.

EL FUNCIONALISME

L'enfocament de la patologia social

Per al funcionalisme la societat és un sistema en què operen un conjunt d'institucions (família, mercat, Estat, Església, ONGs, escola, la justícia, l'exercite...), en el funcionament de la qual contribuïxen a la supervivència del tot. Dins d'eixe sistema alguns elements particulars –a nivell individual o col·lectiu- poden pertorbar el funcionament del conjunt.

Dins del funcionalisme, en els seus primers desenrotllaments, en el segle XIX, el problema social és assimilat a la malaltia. La societat és vista com un organisme, que tendix a l'orde social, la salut. Estant sa, funciona correctament, però sempre patix afeccions que alteren el seu funcionament correcte. En este tipus d'alteracions, des d'esta visió que podem adscriure a funcionalistes com Herbert Spencer (en un temps en què la sociologia estava en estat embrionari) la responsabilitat exclusiva de la patologia eren els individus, mai els contextos. La intervenció per tant era sobre

³ Per a les teories utilitaristes els problemes socials derivarien de la conjunció, amb major èmfasi en un o l'altre, dels dos factors següents: la intervenció estatal i el mal càlcul que fan els individus en les seues estratègies de maximització de beneficis.

l'individu, mai sobre les circumstàncies. El desocupat, per exemple, ho seria per la seua falta d'iniciativa, de talent o de voluntat per a treballar de valent, com si el context i les desigualtats socials existents no tingueren res a veure (ser dona, pertànyer a una ètnia diferent de la majoritària, etc.)

En enfocament de la desorganització social

Este segon enfocament és palpable en l'aproximació de l'Escola de Chicago. En part és una reacció a l'enfocament anterior, per considerar-ho poc rigorós (López-Aranguren 2005. 33), però l'esquema és molt semblant. El que canvien són els conceptes.

Segons esta teoria els canvis socials ràpids produïxen porten que determinats individus queden desadaptats. Hi ha un buit en normes i valors que poden provocar l'emergència de problemes com l'alcohol, la prostitució, la pobresa o la delinqüència. O una desorientació.

Quién se ha llevado mi queso de Spencer Johnson Ha sigut un llibre que ha aconseguit un gran èxit i difusió comercial, fora inclús de les fronteres d'EEUU. El seu missatge no difereix de tants altres llibres d'autoajuda: l'adaptació individual a les circumstàncies adverses (el canvi). Si bé és cert que és més fàcil que canvie un individu que canvien tots els altres, el missatge que hem d'adaptar-nos individualment és propi de les societats on el capitalisme està més implantat. Contraste's el missatge de pel·lícules com *Buscant Eric* (2009) de Ken Loach.

“A nordamèrica, els pares de classe mitjana inculquen en els seus fills una forta necessitat d'èxit. Socialitzen als seus fills per a ser ambiciosos, independents i tindre èxit, abans que promoure qualitats més tradicionals com el deure, la generositat o la pietat. I els fills internalitzen els valors dels seus pares.” (L. Tepperman 2010: 37).

Un exemple d'este contrast entre valors ho posava de manifest I. Illich quan contava que un missioner va plantejar als xiquets d'una de les seues missions una carrera per a veure qui corria més i donar-li un premi. Per a sorpresa seua, els xiquets van arribar tots plegats a meta, agafats de la mà, i reclamant un premi per a tots ells.

De totes maneres no pensem que els valors són autònoms i que podem triar tindre i/o transmetre els que volem. És veritat que alguns podem arribar a ser conscients d'ells i reflexivament optar per altres i per transmetre altres. Però tinguem present que l'estructura de valors està relacionada amb l'estructura econòmica, política, familiar, per exemple.

L'enfocament de les disfuncions

El funcionalisme ha anat completant i afegint elements a la seua teoria que aporten noves perspectives sobre els problemes socials. Entre ells estan la distinció que estableix R. K. Merton entre funcions latents i funcions manifestes. D'altra banda, Merton proposa “que l'origen del comportament socialment divergent o desviat cal buscar-lo en l'estructura social que produïx una tendència cap a l'anomia [encara que] no qüestiona l'orde polític, econòmic i social existent” (López-Aranguren 2005: 35). La societat produïx una tensió estructural al fer prevaldre unes metes culturals (valors) que no tot el món pot aconseguir a través d'uns mitjans legítims o socialment institucionalitzats (normes) per a arribar a tals metes. Està clar que algunes d'estes opcions poden provocar problemàtiques socials. Però també ens trobem amb els pobres que accepten les regles del joc i no es rebel·len ni contra unes ni altres, i no caure en la desviació. On residix realment el problema? O el conflicte pot derivar de poblacions amb normes i valors diferents, per qüestió de gènere o d'ètnia, per exemple.

Un aspecte interessant de l'aportació de Merton és el fet que conductes i institucions poden tindre funcions latents que siguen disfuncionals (generadores de problemes socials) o disfuncions manifestes que, latentment, siguen funcionals.

L'INTERACCIONISMO SIMBÒLIC I LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL

L'enfocament de l'etiquetatge

Per a l'interaccionisme simbòlic la societat no és sinó el conjunt d'interaccions entre la gent. La interacció humana està mediada per símbols, i els símbols tenen el significat que els grups els donen. Per a la teoria de l'etiquetatge no hi ha problemes socials en si. Un problema social és allò que una societat considera “problema”. Si en una societat estiguera ben considerat i fóra desitjable ser pobre, prostituta, malalt de la SIDA, alcohòlic o drogoaddicte, tals coses no serien un problema social. La vellesa no és un fet, sinó un símbol ja que no té el mateix significat en les diferents socials i èpoques. És valorada positivament en les societats tradicionals, però no en les societats industrials i postindustrials.

No són per tant les conductes en si, la “qualitat de l'acte, sinó la conseqüència de l'aplicació per altres de certes regles i sancions als que definixen com a infractors o culpables” (López-Aranguren 2005: 36). Són les “etiquetes” les que produïxen una estigmatització dels individus, no el que aquests fan. Les etiquetes no sols produïxen una limitació de les oportunitats dels individus per part dels que les apliquen, sinó que porten a inclús als individus a comportar-se d'acord amb elles. Els individus tendixen a veure's a si mateixos a través d'eixes etiquetes fins que adquirixen eixa identitat simbòlica. Diguem que els que ens etiqueten actuen com un espill en què els altres ens anem veient reflectits. Així, ens veiem com ens veuen. Açò evidentment no és un acte

puntual, sinó tot un procés.

Encara que l'interaccionisme simbòlic descriu bé el procés d'adquisició de la identitat de l'infractor, el desviat no entra a l'hora de valorar d'on sorgixen eixes etiquetes.

La construcció social de la realitat

En el que ací respecta no entrarem en detalls sobre les diferències amb la teoria de l'etiquetatge, que són diverses. Però, més o menys, arriba on havia arribat la teoria de l'etiquetatge. Molt del que canvia és la tradició filosòfica subjacent i la terminologia emprada. On abans es parlava de símbols, ara es parla de significats internalitzats pels actors socials en un procés d'interacció social. Estos significats, que ens arriben a través del llenguatge, són per tant fets subjectius.

El resultat final de tot això és que els problemes socials són construccions socials. I el problema (no social, en este cas, sinó teòric) és que tot és una construcció social. Per exemple, el racisme, però també l'antiracisme. A partir de les teories constructivistes mai no podríem considerar un com una distorsió o un error i l'altre com el contrari. Aquestos conceptes no tenen sentit des d'un punt de vista constructivista.

L'ENFOCAMENT DEL CONFLICTE

El funcionalisme, com hem vist abans, ens presentava una societat integrada i organitzada, on l'apartar-se de la norma és excepcional i moltes vegades exclusiva responsabilitat dels individus desviats. A més que no és l'apartar-se de la norma la manifestació exclusiva d'una problemàtica social.

Els diferents enfocaments conflictivistes posen més el seu pes en l'al funcionament de la societat que en el mal funcionament de l'individu.

L'enfocament del conflicte deriva de la teoria de Marx, encara que no tot ell és marxista. El marxisme se centra en les desigualtats estructurals, en relació a la propietat dels mitjans de producció. El conflicte bàsic en la societat capitalista és de classes. És el que n'hi ha entre els propietaris dels mitjans de producció i els propietaris de la força de treball. Esta desigualtat és generadora d'injustícies socials i de profunds problemes socials.

Per la seua banda, els conflictivistes no marxistes consideren que el conflicte no es restringix a la lluita de classes, sinó que està estès per tota la societat. Els que tenen poder i els que no el tenen. Gènere, ètnia o edat, etcètera serien alguns d'àmbits on es manifesta el conflicte.

Una distinció interessant dins d'esta perspectiva és la que distingix entre *macroproblemes* i *microproblemes* socials (López-Aranguren 2005: 39). "Les arrels dels macroproblemes es troben en l'estructura social: la concentració del poder econòmic,

les desigualtats a poder polític i oportunitats educatives, la pobresa, el racisme i el sexisme. En canvi, els microproblemes al·ludixen a comportaments d'individus o grups que són danyosos per a altres o per a ells mateixos: crim, delinqüència, maltractament, alcoholisme o drogoaddicció. Doncs bé, l'enfocament crític manté que és el *poder* el factor que determina quins tipus de problemes seran considerats com importants i mereixedors de la nostra atenció i recursos. Els que detenen el poder i el privilegi, els grups dominants preferixen que siguen els microproblemes els que atraguen l'atenció del públic, els que siguen vistos com *els problemes reals*." (ibid.) "Per mitjà de la seua influència en la producció de coneixement cultural, la classe o grup dominant influeix en la percepció de la gent dels problemes socials, i és capaç de definir el que la gent considera 'problema social' i ho fa en profit propi" (López-Aranguren 2005. 44). Si bé és ben obvi que en la societat no tots els individus tenen el mateix poder, i que hi ha individus, Estats i corporacions amb un poder desmesurat, la qüestió de fins on estos controlen la nostra ment (pensament i conducta) al seu albir no és resoluble empíricament, ja que en el fons ens estem enfrontat a la qüestió filosòfica de la llibertat. Per paradoxal que puga resultar tant d'interés tenen els uns com els altres - els poderosos i els defensors del determinisme- en què es difonga este missatge. El fet que les persones ens apartem sovint de la norma social ens fa pensar que no és tan determinant el poder del programa, llevat que considerem que també estem programats per a desviar-nos de la norma. Estan també els àugurs deterministes determinats per a llançar el seu missatge determinista? I els poderosos per a controlar-nos? Aquestes són qüestions no resolubles empíricament, més pròpies de les classes de filosofia i de les conversacions de sobretaula, encara que no per això menys rellevants.

III. SÍNTESI: DILEMES BÀSICS

Hem vist que les relacions entre Sociologia i Treball Social són diverses i que encara que van en ambdós direccions, generalment van des del camp teòric al camp pràctic. És a dir, de la sociologia al Treball social. A l'hora de veure de mode més clar hem descompost les relacions en els seus aspectes cognitiu, actitudinal o procedimental. En les tres components ens trobem amb la qüestió dels problemes socials, que podem considerar com un dels punts centrals de connexió entre ambdós disciplines. Encara que, com hem vist, des de el punt de vista teòric, el concepte "problema social" és el mateix problemàtic, no per això per la seua utilitat que utilitat. A manera de síntesi, podríem deixar plantejats els principals dilemes que han eixit en el tema.

Un primer dilema tindria a veure amb les causes dels problemes. Si estan més en els individus o en el context: l'estructura social. Esta polaritat es planteja en els termes: "agència o estructura". Molt relacionat amb això està el lloc a què dirigir la intervenció

o ajuda.

Un segon dilema és el de l'objectivitat o subjectivitat dels problemes socials, qüestió que considerem irresoluble, però que no ens pot paraitzar a l'hora de viure i d'intervindre. És raonable un cert escepticisme davant de qualsevol així anomenat "problema social". Però un excés d'escepticisme porta al cinisme.

Finalment, un tercer dilema podria ser quina actitud ha d'adoptar el científic social com a científic social davant dels problemes socials. Limitar-se a estudiar-los, descrivint-los i explicant-los o pot anar més enllà i intentar solucionar-los o inclús pensar a canviar la societat.

LES QÜESTIONS

1. Exposa la teoria funcionalista sobre els problemes socials.
2. Establix connexions entre els moviments socials i els problemes socials.
3. Llig el següent text i respon raonadament a la següent qüestió. Continuarà exercint el treballador social hui en dia, de manera latent, la funció que se li atribueixen en la formació de la professió?

"El desarrollo y la expansión del modo de producción capitalista, así como el mantenimiento del poder hegemónico de la burguesía, requerían esconder o disimular los antagonismos de clase y las contradicciones inherentes al mismo, en una suerte de ardid que permitiera ocultar el carácter explotador del sistema y resaltara los principios de libertad y justicia ligados indiscutiblemente a un individualismo de carácter negativo. Era necesario difundir y generalizar el carácter irreversible del sistema, asegurar el orden social y mantener el *status quo*, al mismo tiempo que aparecía con fuerza en el escenario socio-político la denominada "cuestión social"[...] De este modo, podemos comprender que la burguesía, -habiendo abandonado su papel revolucionario, establecida como poder dominante, asumiendo un fuerte papel conservador-, frente a las manifestaciones de la cuestión social, recurrió a formas asistenciales precapitalistas, transformándolas y convirtiéndolas en instrumentos tanto de control social como de legitimación de su poder y del sistema. La asistencia fue racionalizada y normalizada, apropiada por la burguesía como una forma de control de las condiciones de vida del proletariado[...] De este modo, y siguiendo la tesis de Martinelli, la profesión surge en el escenario histórico con una identidad atribuida, es decir, respondiendo al proyecto político de la burguesía y a los intereses del capitalismo, determinando un recorrido alienado, alienante y alienador de la práctica profesional. Sus compromisos genéticos con la alianza que le dio origen, (Estado,

Iglesia y Burguesía), no permitieron que la misma se constituyera como una típica profesión “liberal”, muy por el contrario, subordinó permanentemente su práctica profesional a los proyectos hegemónicos y asegurando de este modo la reproducción de las relaciones sociales, el control social y el disciplinamiento moralizador de la fuerza de trabajo (G. Parra, “Antimodernidad y Trabajo Social. Reflexiones en torno a la génesis de la profesión”, en www.ts.ucr.ac.cr/binarios/congresos/reg/slets/slets-016-136.pdf)

4. Per què la delinqüència relacionada amb la inseguretat ciutadana és considerada com un problema social, però no la dels delictes comesos per les classes altes, les empreses (estafes, frau, evasió fiscal...)?

5. Pensa i raona sobre la següent afirmació: Els “macroproblemes” afecten un gran nombre de persones i els “microproblemes” afecten una minoria.

6. Verdader o Fals:

Un clàssic estudi sociològic sobre el suïcidi el va dur a terme:

- a) Durkheim
- b) Marx
- c) Martineau
- d) Le Play

7. – En grup fes-ne una llista de pel·lícules, assenyalant el problema social que planteja cadascuna.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

LÓPEZ-ARANGUREN, Eduardo (2005), *Problemas sociales. Desigualdad, pobreza, exclusión social*. Madrid, Biblioteca Nueva.

MACIONIS, John, (2010), *Social Problems*. Pearson, Madrid.

TEPPERMAN, Lorne (2010) *The Sense of Sociability*. Toronto, Oxford University Press.